

«Հոն պիտ' հայցեմ Տէր Քրիստոսէն
Աշխարհ միայն՝ որ երկինքն,
ինչպէս հրբեմն երկրի վերայ՝
Սիրով՝ երկուքս ապրինք.
Հոն պահիկ մ'էր. հիմա յաւէտ
Ըլլանք մեկտեղ ես և ինք»

Կոյսն ուշադիր դիտեց՝ լքտաւ
Աւելի մեղմ քան աղբորում՝
«Այո՛ երբոր գայ»՝ Լըռեց, Լոյսը՝
Թեւոյ զուարթնօք լեփեցուն՝
Դէպ ինք թրթռաց, (Տեսայ աչքը
Աղերսարկու և ժպտուն)

Բայց շուտ կորաւ անոնց շաւիղն
Ոյրորսնեան մէջ հեռի.
Մինչ նէ՛ ձըգած վանդակին վրայ
Իր բազաբեռն աղածրի՝
Չեռքն երեսին դրաւ ու լացաւ:
(Արտասուք լըսեցիւ) *

Թարգմ. Մ. Յ. ԱՆՆԻՆԿԵԱՆ

* ԵՐԱՆ. — Այս քերթուածին հեղինակը՝ որ Նախա-
ռափայլեալն կուլած նկարչական զգոցին մեծ վար-
պետն էր՝ Անգղիոյ 19րդ դարու առաջնակարգ բանաս-
անգմունքն փոքր ինչ վար կը դասուի: Անիկա գերա-
զանցապէս ներթափած ճաշակներուն քերթողն է, գունեղ,
գեղազէտ և խիղախ, բայց միշտ քիւ մը պազարկուն:
«Կոյսն երանեալ» որուն բնագիրը Անգղերէնի զոհար-
ներէն մէկը կը համարուի՝ զրուած է հեղինակին պա-
տանկութեան առանձն: Ամբիկայի փոփոխ յոռետես «Ա-
զաւ»ին իբրեւ պատասխան՝ Ռըրլէ ասուն կը յուսանց
մասնաւոր ուսումնասիրութեամբ մը անդրադարձեալ Ռոսէ-
թի վրայ:

Մ. Յ. Ա.

Շիրիմը կը սորվեցընէ մեզ՝ թէ մահկանացու
ենք:

Պատիւը՝ երիտասարդութեան կը նմանի. ան-
գամ մը որ կորսուի՝ այլ ևս չի ստացուիր
(Գանդու):

Յաջողութեանց պազանիքը՝ առաջադրութեան
հաստատութիւն է (Տիգրայէլ):

Յոյսը թշուառներու հայն է. նա միշտ դա-
լար է:

Ո՛վ որ իւր փափաքները կը շափառուէ, նա
ըստ բաւականի հարուստ է (Վլոթէր):

Խոնարհութեան քողոյ ներքեւ ծածկուած հպար-
տութիւնը՝ վատագոյն չարիքները կը ծնանի:

Լ. Ա. ՄԱՐԹԻՆԻ

«ՀՐԵՇՏԱԿԻ ՄԸ ԱՆԿՈՒՄԸ»

ՔԵՐԹՈՒԱԾԻՆ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԵԱԳՈՒՄԸ

— 19. —

Կեդար Տայիտայէն երկու որդի ստա-
նալէն յետոյ՝ պատուհասէ խուսափելու
համար կը դիմէ դէպ ի լեռները. արծիւ
մ'իբրեւն որդիները կը յափշտակէ քա-
լայրի մը մէջ տանելու՝ իր ձագերուն կե-
նակից ընելու համար զանոնք. ծնողական
բնազդէ մղուած՝ Կեդար և Տայիտա այդ
այլրին մէջ կը մտնեն և հոն կը գտնեն
ծերունի մը՝ Այոնայիս անուամբ, որ ի-
րենց կը ծանօթացնէ Աստուծոյ գոյու-
թիւնը:

Լամարթինի այս ծերունին՝ կը համա-
պատասխանէ Ենովքայ գրքին մէջ՝ նոյն
խակ Ենովքայ անձնաւորութեան. սա ան-
մեղ մարդու տիպարն է՝ զերազանցօրէն՝
ազականեալ ընկերութեան մը մէջ. Այո-
նայիսի նման նա միայնակ կ'ապրի և
մարդիկներէն ծածկուած. անոր պէս միջ-
նորդ մ'է Աստուծոյ և անկեալ հրեշտակ-
ներուն միջև որ կը խնդրեն իրմէ միջնորդ
ըլլալ իրենց և Աստուծոյ միջև իրենց կող-
մանէ զրուած աղերսագրով մը. բայց Ա-
ստուած՝ անողորմ՝ կ'ըսէ մարգարէին.

«Հրեշտակները պէտք է աղօթին մարդկանց համար,
ս'չ կ'ը մարդիկները հրեշտակներուն»:

Աղոնայիս՝ Լամարթինի քերթուածին
մէջ՝ պղնձի վրայ փորագրուած գիրք մ'ու-
նի, որուն էջերը կը տարուին կանոնա-
ւորապէս արծիւէ մը՝ Բաալպէթի փողոց-
ներուն մէջ նետուելու համար. Ենովք ալ,
կը պատմէ հայազգի պատմիչ մը՝ Վարու-
դան (ԺԳ դար)

«Արար գիր և գրեաց յերկուս տախտակոյ պղնձիս և
խնցիս և մարգարէացուս եմէ՛ երկուս անգամ անցանէ աշ-
տու»:

1. Եւ 196, 197. — Վկայութիւնները աւելի ընդար-
ժակօրէն մէջ կը բերենք Հոս՝ քան որքան են քրան-
սերէն բանաստեղծութեան մէջ խնդրը հայ ընթերցողնե-
րուն աւելի հասկանալի ընելու համար:

2. Եւ 244.

խորհ ջրով և հրով, և զրեաց զայս և զանաւանս ամեւ, նայն իրաց զորս եղեալ էր Աղամ զի պահեսցին ի պլւնակիտան, ի ջրոյն՝ ի պղինձն Պատայէ, և ի հրոյն թրծեալ աղիւնս խեցեայ խոյ:

Այսպէս Լամարթին արեւելեան զրոյցի կէսը միայն կը ներկայացնէ և առանց պատճառներ տալու:

Աղոնայիս գիրքը կոչուած է Լամարթինէն՝ նախնական գիրք. արդ էնովըայ գիրքն ալ ընդ երկար վայելած է նախնական, նախաջրհեղեան, առաջին գիրքն ըլլալու համբաւը:

Աղոնայիս զոհ պիտի մեռնի որովհետեւ ճշմարտութիւնն աւանդած է կեդարու և պիտի ըսէ Աստուծոյ.

Քու տնունդ զորս ևս փրկեցի անապատն նաւարեկու:

Թննէն՝

Երիտառորդացած աշխարհի մը՝ զրաւականը պիտի ըլլայ՝

Ենովըայ գրքին մէջ՝ Նոյ կ'ըսէ:

Իմ էնովը պապս զրքի մը մէջ ինձ տուա բոլոր խորհուրդներու բացատրութիւնը, ինչպէս նաև իրեն յայտնուած տեսլիները:

Ուրեմն Նոյ Ենովըայ գիրքը փրկած է ջրհեղեղէ, « անապատն նաւարեկութենէ մը » և այս անգամ ո՛չ այլաբանական:

Ենովը հմուտ է մարդկութեան բոլոր պատմութեան. նա ո՛չ միայն ապագայն կը տեսնէ՝ այլ նաև անցեալը. զայս ապացուցած է նա իր գրքի պատմական մասին մէջ՝ ուր բոլոր անձնաւորութիւնները ներկայացուած են իրրև կենդանիներ. Աղամ ցուլ մըն է, Էւան՝ կով մը, նախապէս զեղեցիկ մարգագետնի մը մէջ զետեղուած, ևայլն: Ենովը ունի աշխարհիս բոլոր գիտութիւնները, երկնքի և երկրի բոլոր զադտնիքները յայտնի են իրեն՝ շնորհիւ իր օդաչու ուղեորութեանց:

Աղոնայիս զուրկ է այս յատկութիւններէն, որովհետեւ Լամարթին ուզած է զանոնք ընծայել ուրիշ ծերունայ մը, ուրիշ մարգարէի մը՝ որ ճշմարտութիւնը Լամարթինի փոխանցած է, ինչպէս Աղոնայիս կեդարու:

«Ապագայի զերբուան մէջ Թափանցելու տեղ՝ նա զիսկ արթնցնել ժամանակներու յիշատակը. կը տեսնէ Աղամայ օրերը՝ այսօրուան պէս՝

Կարգա՛ ճանի որ զեռ ձեռք մը չէ պատռած՝
Երկրիս զազանիքները . . .

Հաղիւ Աղոնայիս իր կտակն աւարտած է՝ Բաարէքի մէջ ապրող հսկաները կը հասնին ուղղելի օդապարիկի մը մէջ նրա տած, կը սպաննեն Աղոնայիսը, կեդարը կը տանին և եթերային ուղեորութենէ մը ետքը՝ զորս էնովը յաճախ ըրած է տարբեր միջոցներով՝ կը հասնին Բաալթէք:

Լամարթինի հսկաները հրեշտակներու որդիներն են¹. ասոնց կանայք, կ'ըսէ Ենովըայ գիրքը²:

Մնան հսկաներ՝ երբ հազար ոտք բարձրութեամբ.

Իրենց քաղցը յագեցնելու համար՝ այս հսկաները, կ'ըսէ Լամարթին³,

Բաւական չեն գտնար պտուղները՝ զոր Աստուած իրենց
[ձեռքին տակ զրու.

Իրենց անյազ ամբողջ մէկ օրուան մէջ կը լափէ,
Ինչ որ հազեւ հազար արեգակներ կը ծաղկեցնեն ան.
[տառներուն մէջ.

Ի զուր փրկարացող հորիզոնը՝ ծովու նման՝
կը տարածուի աչքէն կորսուելու լափ ցորենի կոհակ.
[ներով.

Աստուծոյ ղէմ զործեալը ոճերով մը, ուսկից կը սար.
[տայ Բնութիւն՝

Ուրիշ սնունդ մը կ'ուզեն արիւնէն.
Իրենց աղմուտ քաղաքին մէջ նա հեղեղօրէն կը վազէ.
Գիտելիքը հոն զիջուած են կոյտերով.
Մարգագետնի ծաղիկներու մէջէն՝ ոտքերէն կը քաշեն
Անմիջ ոչխարը զոր իրենց ձեռքը սնոյց,
Եւ զանուկի աչքին առջև զայն առանց խղճմանքի
[խողովողելով՝

Անոնց մեռը կը ճաշակեն և կ'աղբին մահուամբ:

Այս ամէնը համառօտիւ ըսուած է Ենովըայ գրքէն⁴: Հսկաները

կը սպանեն մարդուն աշխատանքին պտուղները:

Լամարթին⁵.

Ողին բոլոր Թափանցելու ջրի բոլոր մկները,
Ամեն ինչ որ կը թուի, կը լողայ կամ կը սողայ աշ.
[խորհիս մէջ,
Իրենց հաճոյքին համար ամենէն անգութ մահերով մեռ.
[ներով
Արեւնոս համբով կը բազադեն իրենց խնջոյքը:

Ենովըայ գիրքը⁷.

1. Ել 6: - 2. Ել 24: - 3. Ել 238, Պուրան էլ 98: - 4. Ել 179: - 5. Ել 238, Պուրան էլ 98: - 6. Ել 185: - 7. Ել 238, Պուրանի ճառաւ. էլ 98:

Բայց որովհետև մարդիկ ոչինչ կարող էին հայթհայթ քննել... (հակահերք) սկսան ապանեւ թողունները, չորքոտանիները, սողունները, ժուկները և իրարու միմե ուտել և իրարու արիւնը խմել:

Յորեկինից գիրքը¹.

Սպաննեցին կենդանիները, թռչունները, և ինչ որ կը շարժի և կը քալէ երկրիս վրայ:

Բայց շուտով կենդանիներն ալ սկսան չքաւել՝ Ենովքայ գիրքը կ'ըսէ²:

Որովհետև մարդիկ ոչինչ կրնային իրենց հայթհայթ քննել, հակահերք իրենց դէմ դարձան և գիրքնը լափեցին:

Հետեւաբար անտառներու մէջ կը տեսնուէին սոված հսկաներ որ որսի ելած էին թռչուն մը, եղջերու մը կամ մարդ մ'որսալու: Գեղեցիկ և անգութ է այս: Լամարթին մերժած է ինչ որ խորշակի է պատկերին մէջ, պահելով նկարչականը. իր հսկաներն ալ մարդիկներու որսորդներ են, զորս սակայն վաճառելու միայն կը գործածեն:

Ի բաց առեալ այս բարբարոսութիւնները, Լամարթինի հսկաները ամենէն նըրբացած քաղաքակրթութիւնն ունին. իրենց «Խորհրդաւոր արուեստներ» իրենց թագաւորական յաջորդներուն վերապահուած³. հսկաներէն մին՝ անդրջրհեղեղեան Սոփոկլ՝ թատերգութիւններ շարադրած է⁴. գիտեն պղնձի վրայ փորագրելու արուեստը⁵. վերջապէս այնքան յառաջացած են գիտութեանց և քարեկեցութեան մէջ՝ որ Բաալթէքը վերացական գաղափար մ'է, ամէն դարու մեծ քաղաք մը, Բաբելոն, Հոմո կամ Փարիզ, ինչպէս որ կ'ուզէ:

Պատճառը բացատրուած է Ենովքայ գրքին մէջ, անկեալ հրեշտակները երկրն ընէ բերած էին բոլոր գիտութիւնները. Բաբալէք սովորեցուց⁶:

Ասորաբաշխութիւնը, Քոքապէլէ աստեղագիտութիւնը, Եգիպտէի ամպերու ծառիութիւնը, Ալաբէլէ երկրիս նշանները, Սամապէլէ՝ արեգակի նշանները, Սէրէլէ՝ լուսնի նշանները:

Պէտք է գիտել սակայն որ Կեղար՝ Լամարթինի քով՝ ամէն ինչ մոռցած է. ունի բոլոր ագիտութիւնը որ հարկաւոր է իրեն՝ կատարեալ մարդ ըլլալու համար.

նա կը թոթովէ ինչպէս միամեայ մանուկ մը: Ենովքայ գրքի մէջ՝ անկեալ հրեշտակները մարդկանց ուսուցչներն են. անոնք վերին աստիճանի հետաքրքրող հիւրեր են. այսպէս Լամարթին ցոյց կու տայ որ եթէ Ենովքայ գիրքը իր առաջնորդն է, ինքը անոր քննադատն է և դատաւորը. եթէ կը հետեի իրեն՝ անոր կարօտելուն համար չէ, այլ որովհետև կը սիրէ անոր ընկերութիւնը. կը հետանայ անկից՝ երբ կը նշմարէ եթերին մէջ աւելի ծիծաղկոտ գաւառ մը քան այն՝ դատարկութիւն՝ ուր Ենովքայ ամպը կը սաւառնի երբեմն. Լամարթին աւելի սրտաշարժ համարած է մոռցնել ամէն ինչ կեղարու՝ որպէսզի ամէն բանէ առաջ Տայիտայի առաջնորդը սովորի: Սակայն այս հակասութիւնը ուզած է ունենալ Ենովքայ գրքին հետ՝ միայն Կեղարու անձնաւորութեան նկատմամբ. վասնզի հսկաները՝ անկեալ հրեշտակներու որդիները՝ իր քով ալ ունին բոլոր գիտութիւնները՝ որ իրենց համար հայրենի ժառանգութիւն մ'են⁷, և գրեթե ամառն խօսելով Լամարթին զանոնք պիտի կոչէ «պարզե բարեկամ հրեշտակներու»⁸: Ենովքայ գիրքը պատմած է այս պարզեին գիտը՝ ձեռամբ Կայանամի⁹:

Գրուածք մը գտնուեցաւ՝ զոր իր նախնիք թաղած էին ժայռի մը մէջ, իմացաւ թէ ինչ կը պարունակէր և զայն ընդօրինակեց: Եւ անորադարձաւ որ հոն կար պոռնոս պոռնոս վարդապետութիւնը, որով կը սովորեցնէին կատարութիւնը երկինք, լուսնի, արեգակի և աստղերու շարժումը նշաններուն հետ. օրինակեց զանիկա՝ բայց ասոր մասին ամենին չիօտեցաւ. վասնզի կը վախէր Նոյայ բան մ'ըսելու, վարնալով որ ըլլայ թէ բարկանայ:

Հսկաները իրենց համար աստուածային պաշտամունքը կը պահանջէին Բաալթէքի մէջ. անկեալ հրեշտակները, կ'ըսէ Ենովքայ գիրքը,

Մարդիկները ստիպեցին զոնէ Գեղարուն՝ իբրև աստուած. Նեիրու¹⁰,

1. Էջ 53. — 2. Էջ 238, « 3. Էջ 196, — 4. Էջ 281. — 5. Էջ 196. — 6. Էջ 240, 247, 261, 273, 275. — 7. «Այս գաղանի արուեստները՝ զոր մրտաբան մէջ կը սովորեցնէն աստուածներու յայրգրեթե» էջ 196. — 8. Էջ 198. — 9. Էջ 54-55. — 10. Էջ 160.

Դե՛ Խնովքայ գրքին մէջ՝ հսկաններու անունն է, ինչպէս Պահապան՝ անկեալ հրեշտակներունը. Թորեխինց գրքը՝ Դե- ներուն վրայ խօսելով՝ կ'ըսէ. « Պահա- պանները, այս հոգիներուն հայրերը՝ »¹ Ե- նովքայ գրքը յաճախ կ'ըսէ թէ հսկա- ները պիտի կոչուին « չար հոգիներ »² :

Բաայրէքի աստուածներուն թագաւորը՝ Լամարթինէն կ'անուանուի Նեմֆիտ. արդ՝ Թորեխինց գրքին մէջ՝ Նեֆիլիմ կամ Նե- ֆիտիմ հսկաններուն մէկ ցեղն է. անկեալ հրեշտակները, կ'ըսէ նա,

Դրան որդիներ, Նեֆիտիմներ :

Նոյն անունը կը գտնանք նաև Նեֆիտ անուամբ :

Նեմֆէտի արքունիքին մէջ կը տիրէր բացարձակ ապականութիւնը. այս դարու մէջ՝ կ'ըսէ Անվաւեր Աստուածաճաշունչը³ չարը իր զստիչ հետ կ'ամուսնանար և մայրն իր որդ- իւնն :

Լամարթին այսպիսի աւանդութեան մը վրայ հիմնուած՝ Լաքմիի անձնաւորութիւ- նը կը ստեղծէ՝ :

Ախտերու նկարագրութիւնը՝ Անվաւեր Աստուածաճաշունչին մէջ նպատակ մ'ունի. ջրհեղեղը արգարացնել. անօրէնութիւնը կը թագաւորէր հրեշտակներու, մարդկանց և անասնոց մէջ. այս վերջիններուն կ'ըն- ծայուի բարոյական պատասխանատուու- թիւն, որպէսզի կարենան արժանանալ այն պատժոյն՝ որ սահմանուած է մարդ- կանց և Լամարթին իր զեղծ նկարագրու- թիւնները ուրիշ բանի համար չընեն կար- ծես՝ բայց եթէ զանոնց հաճոյական զրտ- նելուն համար. անոնց զուրկ են այժմ նպատակէ, որ պէտք էր ըլլալ՝ Լամար- թինի դիտաւորութեան մէջ՝ ջրհեղեղը :

Նեմֆէտ հսկաներու թագաւորը՝ գերի կը բռնէ կեղարն և իր կիներ. Ագրաֆիէլ, հսկաններէն գեղեցկագոյնը Տայիտան կ'ըն- տրէ և Լաքմի՝ կեղարը. ողբերգական գի- շորուան մը մէջ ուր աստուածները՝ իրա- բու դէմ դաւաճանան՝ գիրար կը սպան- նեն, Ագրաֆիէլ զահու վրայ կը բարձրա- նայ և Լաքմի՝ ծպտեալ իրիւ Տայիտա՝

կեղարու հետ քաղաքէն դուրս կը փախչի : Կեղար՝ խաբուած ըլլալն իմանալով, կը դառնայ Բաայրէք, ժողովրդական սպա- տամարտիւն մը կը զբգռէ, կը սպաննէ հսկաններուն միացորդը և կ'ազատէ Տա- յիտան՝ :

Արդ հսկաններու այս մեծ ողբերգութիւնը յաճախ յիշատակուած է Խնովքայ գրքէն. Աստուած կ'ըսէ Գարբիեիլ :

Բաժնէ պահպաններու որդիները և մղէ զանոնք ի- բարու դէմ, այնպէս որ դիար շարքեն թ :

Եւ Թորեխինց գրքը.

(Անկեալ հրեշտակները) ծնան, որդիներ, Նեֆիտիմ- ները. անոնց միշտ կուրի մէջ էին և գերար լսփեցին. Երկար սպաննեց Նեֆիտը և Նեֆիտ սպաննեց Էլիոն, և Էլիոն մարդկանց որդիները՝ :

Հսկաններու մահէն յետոյ կեղար, զայրա- ցած յեղափոխութեան ծայրայեղութեանց դէմ կ'երթայ դէպ ի անսպասու ուր՝ իր առաջնորդէն մատնուած՝ իր աչքին առջև կը տեսնէ Տայիտայի և իր երկու որդւոց մահը : Անկեալ հրեշտակները, կ'ըսէ Ե- նովքայ գրքը, դատապարտուած էին այս հայրական ցաւին՝ :

Անոնց այնքան ուրախացած են որդի ունենալուն համար. շատ լաւ. պիտի տեսնեն իրենց սիրելի որդւոց մահը և պիտի հառաչեն իրենց որդւոց կորստեան համար. այն տունն անոնց պիտի ազաւեն, բայց ոչ զուրկ պիտի զանեն, ո՛չ ալ իսպաղութիւնն թ :

Տեսանք արդէն թէ խաբույլը՝ որուն վրայ կը մեռնի կեղար՝ վառուած է կրա- կովն այն գունդերուն՝ մէջ ապրելու դա- տապարտուած են՝ Խնովքայ գրքին մէջ՝ անկեալ հրեշտակները :

Արդէն դիւցազններգութեան վերջին էջը կ'աւարտենք :

Բայց Հրեշտակի մ'անկումը ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ մէկ հատուածը շատ աւելի ընդարձակ դիւցազններգութեան մը. շահե- կանութենէ զուրկ չէ գիտնալ՝ թէ սա եւ

1. Էջ 57. - 2. Էջ 246, 247. - 3. Նայ. խմբ. էջ 327. - 4. Էջ 264. - 5. Էջ 258, 259, 270, 351, 373, 374, 375. - 6. Էջ 242, էջ 247. « Զարդ, կորուստ և մահ հսկաններու » - 7. Էջ 58. - 8. Էջ 244. - 9. Էջ 244.

նմանութիւններ չէ՞ր պարունակեր Ենով-
բայ գրքին հետ:

Լամարթին իր նամակներէն միոյն մէջ
— գրուած 1823ին ղեկտեմբեր 12ին առ
կոմս Վիրիէօ — կը խօսի իր ծրագիրնե-
րուն վրայ. իր դիւցազնի մշտնջենաւոր
կերպարանափոխութիւնը արդէն հոն կը
գտնուի:

Լամարթինի դիւցազներգութիւնը պիտի
ընդգրկէր պատրիարգներու, մարտիրոսնե-
րու, ապակտներու և նեոի ժամանակը, այս
ընդարձակ ծրագիրը նոյն է Ենովբայ գրքի
ծրագրին հետ, որուն գլխաւոր անձնաւո-
րութիւնը՝ Ենովբ՝ յաւիտենապէս ապրող
մարդ մըն է. Ենովբայ գիրքը կը խօսի
հրեշտակացի՝, նախնական մարդկութեան՝,
պատրիարգներու՝, Մեհալայի՝ և մեռելոց
յարութեան վրայ՝:

Պ. Մորիս Մասսոն՝ ղիտել տուած է
թէ Երկրագունտի Հրեշտակին Երբը —
հրատարակուած Լամարթինի Գաւառներու
հատորին մէջ — սահմանուած էր իր մեծ
դիւցազներգութեան վերջաբանն ըլլալու.
Ենովբայ գրքին մէջ՝ տիեզերքը լաւ կազ-
մակերպուած պետութիւն մ'է, ուր ամէն
հրեշտակաւ առտեղագունտ մը կը կառավա-
րէ, Ուրհէ՛լ՝ Գոթիքը, Ռափայէ՛լ՝ Երկիրը,
Գարբիէ՛լ՝ Արքայութիւնը, կային:

Լամարթին կ'ըսէ թէ «յղացած էր զիւ-
ցազներգութիւն մը՝ որուն ծրագիրը գրեթէ
նոյն էր Աստուածային Կատակերգութեան
ծրագրին հետ» և այս նմանութիւնը կը
կայանար հետեւեալ կէտին մէջ. իր զիւ-
ցազները կը ճամբորդեն

միշտ մուրհեղով, միշտ զիրար գտնաւով, միշտ աւելի
և հետաքրքրութեան առարկայ ըլլալով: Իրենց Աստուա-
ծային կատակերգութեան մէջ՝ կեանքէն մահ, մեղքէն յա-
ւիտենական կեանքը:

Պէտք է ղիտել սակայն որ այս հան-
գրուածներէն՝ նշանակուած իբրեւ համա-
պատասխանող Տանթէի երեք Ուղեւորու-
թեանց՝ իրապէս միայն մէկը գոյութիւն
ունի. կեանքը: Մահը Լամարթինի գործին
մէջ պիտի չմտնար՝ բայց եթէ իբրեւ կեան-
քի վերջը, և յաւիտենական կեանքը՝ ի-

բրեւ իր դիւցազներգութեան վերջաւորու-
թիւնը. ուրեմն անոնք ամբողջացուցիչ մա-
սեր էին, շրջագիծներ՝ որ զուրկ էին առան-
ձին գոյութենէ:

Բայց Լամարթին իրապէս ուրիշ պատ-
ճառ մ'ունէր՝ ինքզինք Տանթէի քով դա-
սաւորելու. Ենովբայ գրքի հրատարակ-
ման պահուն՝ աշխարհս զարմացաւ տես-
նելով որ Ենովբ ըրած էր արդէն Տան-
թէի ճանապարհորդութիւնըը հրեշտակնե-
րու հետ՝ որ իր մօտ Վիրգիլիոսի դերը
կը կատարեն: Լամարթին կու գար նոյն
աղբիւրէն ներշնչուելու՝ շարունակելու՝
կերպով մը՝ անոր գործը, ահաւասիկ ինչո՛ւ
համար Լամարթին ինքզինքը Տանթէի եղ-
բայրակցութեան մէջ կը զգայ:

Լամարթինի դիւցազներգութիւնը գրուած
չըլլալով՝ անկարելի է համեմատութեան
ուրիշ եղբեր ցոյց տալ իր և Ենովբայ
գրքին միջև:

Բ.

Խոստացայ ապացուցանել՝ թէ Լամար-
թին ներշնչուած չէ Պայրընէն և Մուրէ,
ինչպէս Ժիւլ Լը Մէթը և Շարլը Փոմ-
մըրլ և կը կարծեն՝ իրենց հետ ձգելով
Ֆրանսացի քննադատները, թէ անգլիացի
բանաստեղծներն ալ ճանչցած են նոյն
Ենովբայ գիրքը:

Ապացուցութիւնը աւելի ղիւրին պիտի
ըլլայ՝ որովհետեւ բացայայտ վկայութիւն-
ներ ունինք այդ մասին Պայրընէն և Մուրէ:

Պայրընի ողբերգութիւնը՝ Երկիրք և եր-
կիր տիտղոսը կը կրէ. տեսարանը կը բա-
ցուի Հայաստանի մէջ, Այրարատ լեռան
ստորոտը, լեռնային և անտառուտ գաւա-
ռի մը մէջ. կէս գիշեր է. ջրհեղեղի նա-
խորդ գիշերը. երկու կոյսեր՝ աստղերու
ներքեւ կը սպասեն՝ երկու հրեշտակներու
որ երկնքէն պիտի իջնեն. անոնք սիրուած
են միանգամայն երկու մահկանացուներէ:

1. p. 239. — 2. p. 248. — 3. p. 267. — 4. p. 291.
— 5. p. 258. — 6. Ֆրիդուրիք Համալսարանի մէջ,
Ֆրանսական մատենադաստիարակ պոֆէսոր. — 7. Ընա-
սական դասընթացք գրականութեան, Գի.

յանկարձ լրջա մը կը շողայ Այրարատի կա-
տարին վրայ. ծիրանի գօտին է, հրեշտակ-
ներու մարտ նշանը, անոնց թևերու ճամ-
բան, միանգամայն տեսարանի վրայ կու
գան Ռարէթ, Իրատ, Նոյ, և Ռափայէլ որ
երկու հրեշտակները կը յանդիմանէ այնքան
ուշ ատեն երկրիս վրայ թափառեցնուն
համար: Երկու կոյսերը երկրորդ որ պիտի
մեռնին ջրհեղեղին մէջ. հրեշտակներուն
իրենց մնաս բարեաւը կ'ըսեն և կը յանձն-
աբարեն անոնց՝ յիշել գիրենը իրենց
յափտեսական կեանքին մէջ:

Կը լուսնայ. ահաւոր մթութեանց ժա-
մանակն է. Ռափայէլ ջրհեղեղի նշանը
կ'տայ. անդունդները կը բացուին, կայ-
ծակները կ'որոտան, աշխարհս կը ծովա-
նայ, մարդկութիւնը կը մեռնի: Այս պա-
հուն երկու հրեշտակները կ'իջնան երկրն-
քէն, կ'առնուն երկու կոյսերը և կ'ազա-
տեն զանոնք՝ ասպղեբու մէջ տանելով:

Հիմնական գաղափարն ուրեմն՝ Երկնքի
և Երկրի մէջ է այն՝ ինչ որ Լամարթինի
Հրեշտակի մ'անկումին մէջ:

1816ին Լամարթին հիւր եղած էր մեզ,
Հայերու կղզւոյն մէջ՝ Ի վենետիկ. գուարթ՝
պարտէզներով, մելամաղձիկ՝ իր նոճինե-
րով, մահուան թաղութեան և հաւատքի
յոյսերուն վրայ մտածել տալով միանգա-
մայն, պատկաւած կանաչութեամբ՝ յետոյ
կապտաւով, գեղեցկագոյն հայեցակէտը ու-
նենալով վենետիկ վերջալոյսներուն վրայ,
այս կղզին՝ վենետիկեան լճակի ամենէն
շնորհալին՝ տեսած է Պայրընի զմայլում-
ները իր ձիթենիներուն ներքե՝ որ դեռ
բանաստեղծին անունը կը կրեն. աւելի
յառախ հոն վայելելու համար խաղաղու-
թեան վայրկեաններ՝ Պայրըն — որ ան-
տարակոյս բանասիրական ո՛չ մէկ փա-
ռասիրութիւն ունէր — սկսած էր հայերէն
սովորել: Հայերու կղզւոյն մէջ՝ ուր 2500
ձեռագիրներ կը պահուին՝ նա տեսած էր
Անվաւեր Աստուածաշունչը:

Մէտուին՝ իր բարեկամը՝ գրի առած է
Պայրընի խօսակցութիւնները՝ զորս առիթ
ունեցած եմ խաւական թարգմանութեան
մէջ թղթատելու. անոնցմէ միոյն մէջ
կ'իմացնէ թէ՝

Որ մը մտածեցէ հետեիլ Հայկական Աստուածաբանին
և Նախնածը ցնիլ իբրի Կայէնի ոճին պատճառ, զայն
ներկայացնելով սիրող իր քրոջ:

Պայրընի թատրերգութեան մէջ՝ զլիսա-
ւոր անձնաւորութիւնն է Սիմիազա որ Ե-
նովքայ գրքին մէջ ներկայացուած է ի-
բրեւ անկեալ հրեշտակներու զխաւորը:

Բայց Պայրըն արդէն բացայայտ կը
վկայէ Ենովքայ գիրքը ճանչցած ըլլալ՝
հոր իր թատրերգութեան մէջ կ'ըսէ.

Ենովքայ գիրքը զայն (Ջրհեղեղը) Ի վաղուց նախա-
գուշակած է, այն համը էջերուն մէջ՝ որոնց լուսթիւնը
աւելի կ'ըսէ մօքեն՝ քան կայծակը ականջին:

Այս խօսքը ծանօթաբանելով՝ Պայրըն
կ'ըսէ.

Ենովքայ գիրքը՝ Եթովպացւոց քով պահուած՝ Ջրհե-
ղեղէն առաջ գրուած կ'ըստի:

Թովմաս Մուր՝ որուն քերթուածին վեր-
նագրին է Հրեշտակներուն սերը արդէն ի-
րեն բնաբան ընտրած է Ենովքայ գրքին
առաջին պարբերութիւնը:

Մուր՝ իր ծանօթութեանց մէջ կ'ըսէ՝.
Ենովքայ գրքին համար.

Յաւալի է մտածել որ այս անտեղի գրուածքը, զոր
ներկայադէս կը ճանչնանք Իբր. Լարենտիոսի Թարգմա-
նութենէ՝ նկատուած է իբրի ներշնչեալ կամ վաւերա-
կան գիրք մը:

Ուրիշ ծանօթութեան մը մէջ՝ Պառա-
պաններուն վրայ խօսելով՝ Մուր Ենովքայ
գիրքը կը յիշատակէ՝. երրորդի մը մէջ
նա կ'ըսէ.

Ենովքայ գրքի հեղինակը որ 200 կը համարի թիւը
այն հրեշտակներուն՝ որ Ահմեթի կատարին վրայ Ի-
ջան, ետեւ:

Ինչ պատճառաւ երեք բանաստեղծներ՝
գրեթէ միաժամանակ — շուրջ 1821 — կը
նկերշնչուին միևնոյն գաղափարով, միև-
նոյն գրեցին:

1. Տէս այս մասին նաև Բագմովից 1908, աղբիւ:
2. The works of Th. Moore, Leipsic 1826, 62
613.
3. էջ 614.

Դր. Լաւրենտիոս — 1821ին — կը հրատարակէր Լինովքայ գրքին անգլիերէն թարգմանութիւնը¹. գիտական աշխարհը կը հետաքրքրուէր ու կը զրադէր անով. արդ յաճախ կը պատահէր որ գիտական շարժում մը կը կերպարանափոխուի — ուրիշ շրջանակներու մէջ՝ զրականի կամ գեղարուեստականի:

Հ. Կ. Տ. ՍՈՒՐԵԱՆ

Շարայարկի

Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն Բ Ա Ժ Ի Ն

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ն Ա Խ Ա Բ Ա Ն

Քաղաքական Տնտեսութիւն վերնագրով, Բազմավիպի թանկ էջերուն մէջ այսօրեւնէ կ'սկսինք հրատարակել յօդուածներու շարք մը՝ որոնք պիտի կազմեն կանոնաւոր ընթացք մը Քաղաքական Տնտեսութեան և զոր մտադիր ենք հաւաքել յետ աւարտման՝ ամփոփելով առանձին հատորի մը մէջ:

Մինչև ցարդ, մեր մէջ, որչափ որ գիտենք իբր տնտեսագիտական առանձին հրատարակութիւն, հետեւեալներն ունենցած ենք՝

1. Սոյն գրքի թարգմանութեանց և հրատարակութեանց մասին՝ տե՛ս վերմ. Թարգմանութեան յառաջաբանը:

2. Հիշմարտութիւնը յարգած ըլլալու համար ըսենք որ մեր ուսումնական հրապարակին վրայ տնտեսագիտական հարցով զբաղողներուն առաջիններէն եղած է Նիկողոս Զորայեան որ յատկապէս Փարիզ եկած և ուսած է վաճառականական և առոր յարակից ուսմունքները. սակայն, ափսոս որ վաղահաս մահը առած տարած է այս կարող և խառնաշփոխ անմասնորոշութիւնը, որմէ Ազգը կրնար մեծապէս օգտուիլ:

Ժ. Կառնիէի Սկզբունք Քաղաքական Տնտեսութեան անուն գիրքը, Փրանսերէնէ թարգմանուած 1873 թուականին, ձեռամբ Կ. Խիթլեհեանի որ արժանի է ամեն շնորհակալութեան և շնորհաւորութեան. սակայն, այս հմտակից գործը դասագիրք մը ըլլալէ աւելի նոյն ժամանակին մէջ երևան եկած տնտեսագիտական այլաձգակ իմաստակութեանց տեսակ մը Եղծ աղանդոցն է:

Թուականի կարգաւ, երկրորդ հրատարակութիւնն է Ս. Ղազարու տպարանէն 1887ին լոյս տեսած Վ. Հ. Դաւիթ Վ. Նազարեթեանի՝ Խաթիի Առնոն Բաշայեան և Քաղաքական Տնտեսութեան վերնագիրը կրող թարգմանութիւնը որ կը պարունակէ բարոյական—տնտեսական առողջ սկզբունքներ:

Իսկ, մեր գիտցածին համեմատ, տնտեսագիտական վերջին հրատարակութիւնն է դարձեալ բազմաբնիկ Կ. Խիթլեհեանի 1891ին՝ Ազգային Կեդր. վարչութեան Ուսումնական Խորհրդոյ յանձնարարութեամբ՝ հրատարակած Սկզբնատարերք Քաղաքական Տնտեսութեան անուն գործը: Թէպէտեւ ամենատարրական, բայց և այնպէս այս երկը գրուած է կատարեալ ձեռն հասութեամբ և սահմանուած՝ ինչպէս որ արդէն արձանագրուած է գրքին կողքին վրայ՝ գործածուելու ի պիտոս մեր ազգային նախակրթարանաց²:

Այս աշխատութեամբ մեր ջերմ և անկեղծ փափաքն է մեր ստացած ծանօթութիւններու մասնակից ընել մեզմէ անոնք որ՝ ո՛ր և է պատճառաւ՝ զրկուած են Տնտեսագիտութեան ուսումէն:

Մեր այս աշխատասիրութեանը մէջ ոչ միայն պիտի հետեւինք այն ուղղութեանն

Ասով զատ, մեր Կ. Պօլսոյ ազգ. Թերթերուն և երբեմն ալ պարբերականներուն մէջ մերթ ընդ մերթ երևցած են տնտեսագիտական կարեոր յօդուածներ որոնց մէջ յոյժ շանկան են 1903ին առջին (եթէ չ'եմ սխալ) (Իր) Տիար Ս. Զեօմէքեանի «Մանգումէ»ի Առևտրական Բաժնին մէջ գրած տնտեսագիտական յօդուածները: Մենք ևս, մեր Կ. Պօլսոյ գտնուած միջոցին, Քաղաքական Տնտեսագիտութեան վերաբերեալ յօդուածներ գրած ենք Լոգիկոյ Տէր Ալաբեան Կ. Պատրիարքին «Պատմութիւն» անուն կիսամսեայ հանդիսարանին մէջ: Տե՛ս